

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ

ՆՈՒԷՐ՝ Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆԻ (ԵՂԻՎԱՐԴ)

(ՓՈՒԱՆ ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱՆՔԻ)

Մաղուլը իր երգն ունի

Մաղուլ կոնակը տուած ժայռի մը անտարբեր կ'երևար բնութեան մեծ հրաշալիքներուն առջև, ոչ որովհետեւ իր միջավայրն էր, այլ որ ան իր ներքին աշխարհը ունէր, ան կ'ապրէր, ան կը տեսնէր։ Ան կը տեսնէր պարսպապատ դղեակ մը, անոր շուրջը կը դեգերէր, զայն կ'ըզձար, զայն առնել կ'ուզէր։

Իր լռութիւնը խլելու, ու թերեւ նաեւ իր հոգիի թեթեւութեան համար՝ ըսի։

— Մաղուլ, ձայնդ շատ քաղցր է, երկա՞ր ատեն մի լաւ «Պերիւանո» չեմ լսած, չերգե՞ս...։

Մաղուլին սիրտը որ պայթելու վրայ էր, իմ առաջարկը պատճառ եղաւ որ անոր սիրտին ամբարտակները փչին ու սիրտին վիշտը հեղեղի պէս հոսի երգերուն միջոցով։

Մաղուլ փոխանակ «Պերիւանոն» երգելու, երգեց «Պայիզոն»։

Պայիզոյի մէջ ան կուլար աշնան արցունքներով ու ձմրան սառնամանիքներով ան կը դողար, ան Բեհարին վիշտը կուլար իր սիրականը որ փախցուցած էին ու տարած դժոխքը, սառնամանիքներու աշխարհը։

Ապա երգեց «Պերիւանոն»՝ կռուի շեւտով, թռնոցի պարերով ու բնութեան գեղեցկութիւններով, որոնք կը թրթռան սիրոյ շունչին տակ ու կ'ըլլան ծաղիկ ու խոտ, աղբիւր ու վտակ, երկինք և ամպ, գառն ու մագի, եղնիկն ու մարդը, երիտասարդն և իր աղջիկը։

Զգացի որ Մաղուլը ծանր վիշտ մը կ'ապրի։ Եղբայրօրէն իրեն ըսի։

— Մաղուլ, կը տեսնեմ որ վիշտ ունիս, պատճէ վիշտդ որ թեթեւնաս, լռութիւնը մաշեցնող է։

Մաղուլը որ առաջարկութեան մը կը

սպասէր իր սիրտը դատարկելու, սկսաւ այսպէս։

— Ա՛խ, պարոն, պարոն, տարի մը առաջ Մաղկէ դաշտի կայնէ—Մէրան աղբիւրին մօտ, Արտերցիներու Միրզա Մերատի գեղեցիկ՝ խրճէ Զարէին հանդիպեցայ։ Գեղեցիկ էր, չա՛տ էր գեղեցիկ, եղնիկ մըն էր։ Ան ունէր եղնիկին մեղոյշ աչքեր ու սիրտի դող։ Ան պահ մը ինձ նայեցաւ և ապա իր եղնիկի ոտքերով փախաւ։ Ետեւէն վազեցի որ եղնիկը բռնեմ. փախաւ հովին թևերով և օծի ճկուէնութեամբ խոտերուն մէջ մտաւ։ Ան չփախաւ իրենց վրաններու ուղղութեամբ. այլ փախաւ բարձրախոտ ձորերով։ Երբեմն երբեմն կանգ կ'առնէր ու իր եղնիկի աչքերով ետ իր օրսորդին կը նայէր, և ապա կրկին կ'ըլլար քամի ու գեփուռ և իր մետաքս մազերը հովին տուած կը փախէր ու կը գրգռէր իմ երիտասարդութիւնը։ Այլ վստահ էի որ իր փախչելովը ինձ կը կանչէր, ուժերս տասնապատկեցի, երիտասարդութիւնս որպէս երիվար ասպանդակեցի ու ետեւէն ինկայ ու զինքը ձորակի մը եզրին վրայ բռնեցի, զրկեցի ու ձորակը մտայ. բռնած էի իմ օրսը, ան բազում կենտրոն մէջ կը դողար ու համբոյրներու հետ շունչ կ'առնուր—կուտար։ Անունը հարցուցի, ըսաւ։

— Զարիկ... Միրզա Մերատի աղջիկը։

— Զարիկ, քեզ հիմա փախցնեմ...

— Ոչ, ի՞նչ է քու անունդ, դու ո՞ր ցեղի մարդ ես։

— Զարիկ, ցեղը ո՞րն է, երկուքս ալ քիւրտ չե՞նք, դու քիւրտի աղջիկ, ես ալ քիւրտի տղայ։

— Այո՞...

— Զարիկ, ինձ կը սիրե՞ս

— Մաղուլ քեզ կը սիրեմ... եթէ հայրիկս չտայ, ինձ կը փախցնե՞ս...

— Մենք սիրեցինք իրար ինչպէս լե-
րան եղնիկները, ու, մեր մատանիները
փոխանակեցինք։ Ապա ըսաւ .

— Տես, Մաղուլ, մինչև մէկ տարի
քեզի ժամանակ, կամ տէր կը դառնաս
ինձ և կամ կը կորսնցնես։ Տեսնեմ երի-
տասարդութիւնդ, թէ որքան կը սիրես
Ձարիկը։

Այս վերջին խօսքն ըսաւ, ու յանկարծ
թևերու մէջէն այնպէս թռաւ ինչպէս կը
թռչի թռչունը ձեռքիդ մէջէն։

Ըսի, — Մաղուլ, որքան ժամանակ
ունիս,

— Մէկ շաբաթ միայն, ի՞մ պարոն,

— Ի՞նչ պիտի ընես, Մաղուլ,

— Պիտի երթամ ու փախցնեմ .

— Փախցնեմ... ո՞ւր տանիս պիտի...

— Պիտի փախցնեմ ու բերեմ այս
ճգնարանը։

Ընկերոջս հետ այդ նպատակաւ այս
կողմերը եկած էինք։

Երեք օրէն եթէ արտերցիները չկրնան
խել աղջիկը իմ ձեռքէն, աղջիկը իմ կ'ըլ-
լայ։

— Այդ մասին գիտէ՞ հօտաղական
Միռութիւնը։

— Ի՞նչ պէտք անոր գիտնալուն, սա
դուտ քրտական հարց մըն է, կապուած
մեր կենցաղական սովորութիւններուն հետ։

— Պէտքն այն է որ Փեսանդաշտի հօ-
տաղներն ու մշակները քու կողմդ կը
բռնեն ու բանակդ կը զօրացնեն։

— Առանց ատոր ալ ամբողջ Փեսան-
դաշտցիի գիտէ իր պարտականութիւնը .
եթէ աղջիկը Փեսանդաշտի սահմանին մէջ
մտնէ ամբողջ Փեսանդաշտը կ'ըլլայ բերդ
ու պարիսպ թշնամիին դէմ։

— Շա՛տ են արտերցի հրացանաւորները

— Շա՛տ են եթէ կռուիլ ուզեն .

— Ինչո՞ւ պիտի չուզեն .

— Պիտի չկռուին որովհետեւ Ձարիկի
վրայ երկու աչք տնկողներ կան, անոնք
պիտի չօգնեն իրարու։

— Ուրեմն բանդ յաջող է։

— Ո՛չ, գործս յաջող չէ, որովհետեւ
կողմերէն մէկը կրնայ նենգութեամբ միւսը
սպանել, ու յանցանքը վրաս ձգել ու
վրէժխնդրութիւնով վառել իր ցեղակից-
ները՝ պատճառ դառնալու մեծ արիւնհե-
ղութեան։ Սովորութիւն չէ մարդ սպանել

այլ ղէնքի ուժով բռնել ու ձեռքէն խել

— Ի՞նչ է Միւրզա Մըրաւի կեցուածքը

— Մըրզա Մըրաւը դէմ է իր աղջ-
կան սիրուն։ Բայց ի՞նչպէս հաւնի երբ ի-
ցեղին մէջ կան նոյնպէս քաջարի երիտա-
սարգներ, որոնք նոյնպէս կը սիրեն Ձար-
կը։ Միակ միջոցը մնացած է փախցնելը .

Մայրը զուարթացած, գրկելով բերա-
լի փոքրիկը՝ Փոքրիկը տեսնելով մեզ
բանաստեղծական ճիշ մը արձակեց .

— Ո՛վ լա՛ւա՛գ է... Մա՛գի՛մա՛ղի՛նէ՛... .

— Ապագա՛ն ասոր...

— Ապագա՛ն, կաթողիկոս պիտի ըլ-
լայ...

— Ձրտե՛ս, աջն առնենք վեհափառին

— Հապա ի՞նչ, սատանի բրդուճներ

— Ի՞նչ տեսակ բրդուճ, մածունի՞,
թէ սերի...

— Սիրողէն կախեալ է, սերի՞ թէ՛
մածունի .

— Մեզմէ ո՞վ սերի և ո՞վ մածունի
բրդուճ է .

Գնչուհին կարմրեցաւ և ըսաւ .

— Ինձմէ ա՛լ աւելի անամօթ էք .

— Լաւ մի բարկանար . ըսէ մեզի, ո՞վ
սերի և ո՞վ մածունի բրդուճ է .

— Ես ի՞նչ գիտեմ որ...

— Եթէ չգիտես, հապա ի՞նչ գուշակ
ես .

— Ես սատանաներու գուշակը չեմ .

— Հապա մեզ ինչո՞ւ նստեցուցիր,

— Նստեցուցի որ ձեզ քիչ մը վայելեմ,

— Մեզմէ ո՞ր մէկը սիրեցիր .

— Սա սատանային՝ մատը ընկերոջս
թուշին դպցնելով .

— Դու քանի՞ Ադամ ունիս

— Երե՛ք Ադամ...

— Երե՛ք Ադամ, ո՞ւր են անոնք .

— Ո՞ւր պիտի ըլլան, ահա իմ տոջ
նստողները .

— Մեզմէ ո՞րն է առաջին .

— Ան՝ որ կրնայ մէջքս գետին զարնել .

Ընկերս, իր մարդիկի բազուկները
ցոյց տալով ըսաւ .

— Ել ասպարէզ տեսնենք...

Գնչուհին, քովը հաւաքուած կանանց
դառնալով, ըսաւ . — տեսա՞ք սա սատանան։
Ուղիղ չէ՞ որ կ'ըսեն, կարգացւոր մարդը՝
սատանայէն ալ սատանայ է։

— Ի հարկէ, սեւաւոր, մէջը մտնելով

Հի երիտասարդ կին, եթէ քեզ պէս օծի
անդրապին, սատանայ չըլլան՝ ի՞նչ ըլլան:

— Ի՞նչ, խորժ տ խարս, ասորժա՞նկդ
ը բացուեցաւ, վախցար, որ երեքն ալ
նծի՛ պիտի պահեմ, սա՛ մէկը քեզի՛:

— Ա՛յ, ծամբդ կտրեմ, գնչու սատա-
նայ, չե՛ս ալ խպնիր, անամո՛թ...

Մեր ուշացումը առիթ տուած էր որ
իմ ընկերները անո՛ւշ քուն մը քնանան
ճգնարանի շուքին տակ ու գոհ հանգիստին
պատճառած զուարթութեանը՝ ելան գայլի
պէս կերան ու արջի պէս թռչկոտելով,
գրեթէ վազելով եկանք ու մտանք Կաղա-
զիզ:

Գիշերը անցուցինք Կաղազիզ գիւղը:

Առաւօտ շատ վաղ ելանք ու բռնեցինք
շամբուտին հիւսիս արեւելեան ուղղութիւ-
նը, անցանք Առեղ գիւղին առջեւն՝ ա-
ռանց ուշ դարձնելու շուներու և քա-
ղաչներու կանչը ռոտութեանը ու ժամը
8-ին հասանք Կայնիմիրան:

Կայնիմիրան, թէ և աւելի փոքր գիւղ,
բայց անոր շուները աւելի կատաղի էին:
Հաւերու կրկողը, լեռներու կաքաւներու
կափկանքը և շամբուտին ջրային թռչուն-
ներուն կոխչը թռչնային համերգ մը կու
տային: Աքաղաղները՝ զբաղած իրենց հա-
ւերով հազիւ իրենց ներկայութիւնը կը
փաստէին:

Պատերուն տակ նստած այծերը սաղ-
մոս կը կարգային իրենց վարդապետական
մօրուսները շարժելով: Էշ մը գիւղին մէկ
ծայրէն իր չեփորը կը հնչեցնէր, երկու
հորթերը պոչերնին տնկած կ'արշաւէին
գիւղին փողոցներէն ու շուք տեղ կը
փնտռէին: Բուղա մը իր կոտոշներով հողին
հետ կը կռուէր ու հողը կը նետէր երկինքի
երեսին: Գիւղը մնացած երկու հարսները,
աւել ձեռք առած՝ փողոցին մէջ փռի կը
բարձրացնէին: Անոնց լաչակները քամիէն
թեթեւ անոնց լոյս երեսը արևին դէմ կու
տային վարդի պէս կարմիր: Մայր մը իր
փոքրիկ եղօն կը մաքրէր: Թափառական
գնչուհի մը՝ մեր առջեւ կտրելով ստիպեց
որ նստինք ու մեր բախտը նայիլ տանք:

Անուշ խօսքեր ըսաւ մեզի, սիրո՞յ
խօսքեր: Ու, մենք քիչ մը ձիւղեցու
համար ըսինք, ցոյց տալով այծերը:

— Սա մօրուքաւորներուն բախտը
նայի՛ս,

— Մօրուքաւորներէն ամէն մէկը զոյգ
ուլիկներ ունի իր փորին մէջ:

— Իսկ սա չո՛ւնը...

— Ան՝ ինը լակոտ ունի իր փորին մէջ:

— Սա աքաղաղը...

— Դուք բոլորդ զինքը չէք արժեք:

— Հապա սա աղտոտ փոքրիկի՞ն...

— Ինչո՞ւ խպնիմ, խօսք է կը խօսինք,
անանկ մարալ տղոց տեսողը իր սիրտը
չի՞ զովացներ, բերնէդ ջուրեր չե՞ն վազեր.
ինչո՞ւ մտիկ կ'ընես եթէ կը խպնիս:

Մենք սկսած էինք արդէն ամչնալ,
ո՞վ կը ճանչնար մեզի:

Սակայն հաւաքուած հարսներն ու
նոյնիսկ պառաւները, զուարթացած՝ կը
գրգռէին գնչուհին որ խօսակցութիւնը շա-
րունակէ, երբ գիւղին մեծաւորները լսելով
մեր գալը շտապեցին մեզ հանդիպիլ ու
հիւրասիրել:

Գնչուհին և հարսները այնպէս մը
փախան ինչպէս հաւերը երբ բազէի ներ-
կայութիւնը կը զգան:

Սրբազան, 1910-ին, ձեր տանը դուռը
շամբուտին վրայ կը նայէր բարձր դիրքէ
մը: Պիտի ըսէք, ո՞ր դուռը շամբուտին
չէր նայէր: Ուղիղ էք: Արդէն քանի՞ տուն
էր գիւղը, 20-25 շէն: Կասկածելի է որ
աւելին ըլլար:

Զուարթացած՝ Կայնիմիրանի մէջ, մեր
մտադրութիւնը յայտնեցինք գիւղին մե-
ծաւորներուն թէ.

— Նպատակ ունինք մինչև Նառ ու
Մօրաքրօյ Ս. Նշան վանքը երթալ և ապա
դառնալ:

— Մօրաքրօյ Ս. Նշան, հեո՞ւ է ան
մէկ օրէն չէք կրնար երթալ, նախ գացէք
մինչև Նառը, ապա կը տեսնէք:

Անոնք խորհուրդ տուին մեզ բռնել
Շիտանի ճանապարհը. լեռնային ճանապար-
հով կրնանք կորսուիլ:

Շիտան անունը մեզ ոգևորեց, քանի
որ հոն ունէինք դպրոցական ընկեր մը,
կարապետ, որը Շիտանցի կը կոչէինք, ու
հրաժեշտ առնելով՝ Շամբուտի եղբրքով
Շիտանի ճամբան բռնեցինք:

Շիտանի դիրքը աւելի բարձր էր: Ու
հազիւ գիւղին մօտեցեր էինք, երբ գիւղին
փոքրիկները խմբով մեզ տեսնելուն պէս՝
ճիւղիտ տուին ու կարապետին վազեցին,
մեզ ձգելով գազան շուններուն բերան:

Կարապետը երեցաւ ամօթխած զիրքի մը մէջ, ամէնալով իրենց գիւղին համար: Յաճ տանիքներով իրենց գիւղը, պատերը ծեփած փթիւրով, փողոցները ազտտու-թիւններով լեցուն:

Մեր ներկայութեանը՝ Կարապետին աչքերը չէին տեսներ իրենց գիւղին գեղեցկութիւնը, կանաչ ու թարմ լեռնային խոտերը, արտերուն մէջ ծաղկող ծաղիկները, թփուտները որ ալպեան գեղեցկութիւնով մը կը փթթէին իրենք իրենց մէջ:

Փետանդաշտի գիւղերը ծառադուրկ էին, անոնք նման չէին Գաւաշի և կամ ձորամէջի ծառաշատ գիւղերուն, բայց ունէին լեռնային (ալպեան) թարմ կանաչութիւն մը, որուն համար Գաւաշին ախ կը քաշէր:

Կարապետ մեր մտադրութիւնը իմանալով մեզի ընկերացաւ, ըսելով թէ ինքն ալ, տակաւին Նառը չէ տեսած:

Ճամբան մեզ պատմեց թէ կորատէրցի քիւրտ Մաղուլը այսօր կամ վաղ արտեր-ցիներու Միրզա Մըրատի գեղեցիկ աղջիկ Ջարիկը պիտի փախցնէ ու գիւղացիները՝ Շիրտանցիները պատրաստուած են փախուստը զիւրացնելու: Գիւղին երիտասարդները լեռները կը սպասեն:

Մաղուլի մտադրութեանը ես միայն ծանօթ էի: Լռեցի:

Իսկապէս որ Կարատէրի ձորը ուրիշ էր իր գեղեցկութիւնով ու ջրառատութիւնով: Մեծ աղբիւրին ջուրը միացած Ծաղկէ լեռնազաշտի ջուրերուն գետ շինած էին, Տիգրիսի մէկ ճիւղը որ Սըփտկիւնի ու Հաշկանից ակերու ջուրին միացած՝ Թաղին մէջ բուն Տիգրիսին կը միանան:

Գետը ամենի թափով մը վար կը վազէր ցարասէներու, ճաւրիկներու, ցախ ու աենիներու, վայրի սալորիներու ու խնձորիներու ցածիկի թուփերու ու ծառերու մէջէն:

Վերջապէս իջանք Նառ, մեր երկրորդ ուխտավայր գիւղը, ուր Նարեկացին է ծներ:

Փոքր էր գիւղը: Գետէն վիշապի ձայներ կը թնդար ու կը քրտնէր ձորը: Բացառ-ները, փոքր արտեր չըջանալուած՝ մկնալուծի, հազիրանի, սալորի ու խնձորի փոքր ծառերով: Կան փուշեր ու փշատի ծառեր, և, ապա խոտ, կանաչութիւն ու վայրի բնութիւնը՝ իր կոյս գեղեցկութեան մէջ:

Գիւղացիներէն շատերը գաղափար իսկ չունէին Նարեկայ վանքի մասին: Անոնք միայն Նարեկացի գիւղէն, առանց գիտնալու որ այդ մեծ սուրբը՝ իրենց պէս այդ գիւղին գաւազն է եղեր, որոնք իրենք խօսքը հաստատելու համար կ'ընէին:

— Սուրբ Նարեկացին վկայ:

Գիւղն իր մէջ կ'աղօթէր:

Գեղեցիկ էր գիւղը: Ապահովաբար եթէ հոն մնայինք երկու օր շատ բան պիտի լսէինք և իմանայինք: Բայց մենք բաւա-կանացանք միայն զայն տեսնելու և ոչ գիւղացիէն Նարեկացին ճանչնալու որ մերն էր: Մենք ունէինք մեծ Սուրբը:

Նառեցի ծերուկը. —

Վերագարծին, գիւղի եզրին, մեծ ընկուզենիի մը տակ ծերուկ մը տեսանք որ նստած Ռըշիկ (որնաման) կը լեցնէր:

— Բարև, պապիկ, ուղեցինք Մօրա-քրոջ Ս. Նշանը երթալ, ճամբան չգտանք:

— Նստեցէք, քիչ մը խօսինք: Ի՞նչ կայ «Մօրաքրոջ Ս. Նշանը» որ ձեզ կը հե-տաքրքրէ. գիտէ՞ք ինչու կը կոչուի «Մօ-րաքրոջ Ս. Նշան»:

— Չգիտենք, պապիկ, բայց խորհելով թէ ձեր գիւղին մօտիկ է, ըսինք, վանք է, երթանք ան ալ տեսնենք:

— Հո՞ս ինչու եկած էիք:

— Հոս եկած էինք Նարեկացիի ծննդ-գավայրը տեսնելու, մենք Նարեկացիք ենք, Նարեկա վանքի գիւղէն:

— Որ այդպէս է, լսեցէք:

Ս. Գրիգոր Նարեկացի, մեռնիմ իր շատիկ զօրութեան, իր Սահակ և Յովհաննէս եղբայրներուն հետ, իրենց մօրը մահէն վերջ հոն կը տարուին, Ս. Նշանի վանքը, ուր իրենց մօրաքրոջ ամուսինը վերակացու էր: Երեք եղբայրները, Սահակ, Յովհաննէս և Գրիգոր, կոչեցին այդ վանքը «Մօրաքրոջ Ս. Նշան»:

— Լաւ, պապիկ, ինչո՞ւ այս վերի գիւղը Կարատէր կը կոչուի ու բնակիչները քիւրտ են:

— Է՛, ատ շատ հին պատմութիւն է: Անոր իսկական անունը Կարող Տէր է, Ամենափրկիչը. առաջ Անանիա վարդապետը հոն կը նստէր, երբ քօչւորները վանքը կը թալանեն ու կը քանդեն, վարդապետը

յերից երկուսը Գաւաշ ու հոն կը շինէ նոր վանք
ը, իւր, ըսիք նարեկացի էք, ձեր վանքը:

Քիւրտերը որոնց լեզուն Կորմանջի է,
Խոխոխանակ ըսելու «Կարող Տէր», ըսին Կա-
ւսեաւսէր:

Երբ մենք ոտքի ելանք մեր ճամբան
ընթացելու, պապիկը ըսաւ:

— Դէ', եկէք ձեր ճակատները համ-
ուրդուրեմ, դուք փոխարէն, Սուրբին սուրբ
խմբերով մանր համբուրեցէք, ջահին մէջ քիչ
բեք ձէթ ածեցէք և ըսէք:

Ի՛ — Յիշեալ պապիկն քո յորժամ գաւ
ամբարշտութեամբ քով և ողորմեա...

Կ՛ — Պապիկ, դուք տէրտէր էք:

— Երբ տէրտէր պակսի տէրտէր եմ:

— Ուրեմն, Օրհնեա ի Տէր:

Ր՛ — Աստուած օրհնէ ձեզ, զաւակներս,
և ապա աչքերը վեր ամբառնալով, աղօթեց
մեզ համար ըսելով:

— «Պահապան ամենայնի, Քրիստոս,
աջ քո հովանի լիցի ի վերայ իմ, ի տուէ
հ և ի գիշերի, ի նստել ի տան, ի գնալ ի
ճանապարհ, ի ննջել և ի յառնել, զի մի
կերբեք սասանեցայց»...

Իրիկնապահի ժամը 7-ին, գրեթէ ա-
րեւամայրին հասած էինք Շիտան:

Կէս գիշերին շուրջ 15-ին, քան մը ան-
ցաւ գիւղէն: Կարապետը իր անկողինէն
է դուրս ցատկեց ու գնաց. 15 վայրկեան
վերջ վերադարձաւ ըսելով. «Պաւս, Մա-
ղուլը փախցուց»:

Առաւօտեան իմացանք թէ, արտերցի-
ները զգուշացած են Մաղուլ և իր մարդիկ
հետապնդելէ, գիտնալով որ Շիտանի մէջ
«խումբը» իջած է: «Սուրբը» ըսելով կը
հասկնային յեղափոխական խումբը որու
հետ աշխրթեանները այդ օրերուն թուրքիոյ
Սահմանադրութենէն վերջ չէին ուզեր գործ
ունենալ:

Յեղափոխական այդ ենթադրեալ խում-
բը մենք եղած էինք:

Գնչուհին լուր տարածալով թէ ար-
տերցիներուն մէջ որ ինք անձամբ տեսած
է յեղափոխական խումբը ու հետեւին
խօսած է:

Մեր ներկայութիւնը օգտակար հան-
գիսցած է Մաղուլի քաջագործութեանը:

Մաղուլը հասաւ իր նպատակին:

Մենք ալ մերը՝ քանի որ տեսանք
որովայրերը, համբուրեցինք անոնց դա-
րաւոր քարերը:

ՅՈՒՅԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՅ Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ

Ս. Յակոբեանց ձեռագրական հաւա-
քածոն իր թիւով և արժէքով կը գրաւէ
երկրորդ տեղը, հայկական բոլոր հաւա-
քումներու մէջ: Ան կը պարունակէ այսօր
աւելի քան 3700 հին և նոր ձեռագրիներ:
Այս պատկառելի թիւին մեծագոյն կէսը
գոյացած է վերջին հարիւր տարուան ըն-
թացքին:

Ս. Յակոբեանց վանքին ձեռագրիները
առաջին անգամ ցուցակագրած է Տիգրան
Սաւալանեան 1860-ական թուականներուն:
Այդ ցուցակին մէջ նկարագրուած են 1742
գրչագիր մատենաներ, առաւել կամ նուազ
ընդարձակութեամբ, ըստ կարեւորութեան.
այնպէս որ ձեռագրած է 971 մեծագիր էջերէ
բաղկացած հատոր մը:

Իրմէ 30 տարի վերջ, աւելի ընդարձակ
ծրագրով, այսինքն Տաշեանի և Սարգիս-
եանի գրութեամբ, գործի սկսած է Սապայ-
եան Սահակ Եպիսկոպոս, իր ցուցակը խմբ-
բագրելով գրքերու տեսակներուն համա-
ձայն: Ան ցուցակագրած է 2000 ձեռագիր:

Շիտանէն՝ Շամբուտի հարաւէն կրկին
վերադարձանք Կաղաղիզ, ու, Բարատո-
տիկի անցքին վրայ մեր վերջին ողջոյնը
տալով Փեսանդաշտին, Հելի վանքի ճամ-
բայով Պատականց իջանք, ետ մեր գիւղ
նարեկը, ուրկէ մեր բացակայութիւնը ան-
հանգստութեան նշաններ առաջացուցեր էր
մեր ծնողքին:

Կրցա՞յ բան մը գրել, որ հետաքրքրա-
կան եղաւ նաև ընթերցողին: Չգիտեմ:
Բայց գիտեմ, որ ասով կրկին վերապրեցայ
ու վայելեցի այդ սիրելի անցեալը, ու,
թերևս աւելի գիտակցօրէն ապրեցայ քան
40 տարի առաջ երբ գնահատել չգիտէի այս
բոլորը:

Թող, ախպեր, բող, որ իմ սիրտ կրակ
[ու բոց վառուած էլնի,
Թող, որ իմ աչք կլկլացող պղտոր պղտոր
[աղբիւր էլնի:

ԳԱԽԱՇՈՐԴԻ

(Ն. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ)

(Վերջ՝ 5)